

TOLV VÄCKARKLOCKOR

Bakom den provokativa titeln *Väckarklocka för direktörer* (Prisma, Stockholm 1968, 177 s, 24:50) hittas 12 uppsatser, varav flertalet sedda var för sig skulle kunna kallas snusförnuftiga. Men att därav dra slutsatsen att också boken i sin helhet skulle ge ett snusförnuftigt intryck vore en felsyn. Tvärtom låter sig den samlade bild som uppsatserna ger läsas som något mycket tankeväckande och stimulerande inte bara för näringslivets direktörer utan kanske än mer för politiker och andra i samhällsdebatten intresserade. Det handlar om strukturomvandling i vidsträckt mening och de krav som denna kommer att ställa på företag och samhälle.

Bengt Rydén ger som bakgrund en beskrivning av de uttrycksformer som näringslivets sk yttre rationalisering tagit sig. Statistiken på detta område är långt ifrån så komplett som man skulle önska och står på intet sätt i paritet med det intresse som visas dessa frågor i den allmänna debatten. Vi har en varselstatistik från AMS och SCB ger oss den årliga företagsstrukturen uppdelad framför allt på antalet sysselsatta. Nyetableringarnas omfattning redovisas aldrig. Så inte heller nedläggningar bland de företag som är för små att omfattas av varselstatistiken. Den faktaunderbyggda bild som kan ges måste därför bli ofullständig. I stället ökar riskerna för att de nyhetsförmedlande organens prioritering av dramatiska nedläggningar kommer att färga vår bild av vad som sker inom näringslivet, medan de positiva sidorna i form av nyanställningar och nyetableringar glöms bort.

Rydén ser som sin uppgift att nyansera och mildra de domedagsprofetior som lätt följer på braskande rubriker om arbetslöshet och företags-

nedläggningar — och han lyckas. Vad som kan utläsas ur de tabeller han presenterar är inte bilden av ett näringsliv som står inför sin snara undergång utan snarare en företagsstruktur med en närmast förvånande hög stabilitet. Ur varselstatistiken kan vi se en fullt naturlig konjunkturkänslighet, men knappast någon systematisk stegring över tiden. Varslen för 1967 kom inte att överstiga de för 1958. Att däremot andelen nedläggningar som en följd av dessa varsel var större under den senare av dessa bägge lågkonjunkturer kan lika gärna som något annat bero på att 1958 års lågkonjunktur blev kortvarig och efterföljdes av en mycket resolut högkonjunktur, medan vi ännu inte sett någon mer påtaglig vändning i den dämpning som präglade statistiken för 1967. Ser vi till totalen av de nedläggningar som registrerats under den senaste åttaårsperioden har endast drygt 5 procent av de inom industrin anställda kommit att beröras.

Någon som helst dramatik lär inte kunna utläsas ur den siffran. Mera genomgripande har, som författaren påpekar, utvecklingen antagligen varit inom andra sektorer av näringslivet, exempelvis minskningen av antalet jordbruk och livsmedelsbutiker, men denna utveckling har å andra sidan kommit att uppfattas som något mycket naturligt, förmodligen därför att varje nedläggning berör så många färre personer än när ett större industriellt arbetsställe måste läggas ned. Här finns en illusion som har sin parallell i den uppmärksamhet som sällsynta flygolyckor väcker i förhållande till de många fler men sammantaget allvarligare bilolyckorna.

Men vad som varit är ofta inte tillräckligt att lugna en oro inför vad som komma skall. Den som är böjd att se problemen och svårigheterna i framtiden kan förvisso också få vatten på sin kvarn genom att läsa denna bok. Det faller sig naturligt att börja med den mest långtgående framtidsversionen. *Gustaf Delin* har funderat över den mänskliga kulturen i cybernetikens samhälle. Cybernetik betyder vetenskapen om styrning och kontroll, men därmed menas

vanligtvis en produktionsteknik som ligger långt framme i tiden, där den mänskliga arbetskraften överlåtit produktionen av varor åt ett system med en datamaskin som sammanhållande enhet, vilken korrigerar misstag och leder en komplicerad produktionsmekanik. Någon produktionsenhet som tillfredsställer de krav som brukar ställas på denna mera fullständiga cybernetik finns ännu inte i världen. Men det handlar om något som sedan länge diskuterats och för vilket man med stor säkerhet kan se en framtid. Frågan är bara när. Antagligen dröjer det längre än vad dess profeter tror. Erfarenheten visar ju att genomgripande förändringar av denna typ har en lång väg att vandra från den första optimismen över bakslag, eftertanke och pessimism mot något stadium i utvecklingen, då idén exploderar i en omfattande praktisk användning.

Men i och för sig kan det synas ointressant när lönsamhetsgränsen för kompletta produktionssystem utan mänsklig arbetskraft passeras. Det räcker att ta fasta på att vi går mot en produktionsordning där den mänskliga arbetskraften svarar för en allt mindre andel av det arbete som ligger bakom varje producerad enhet av en rad varor. Att maskiner av olika slag tar över mer och mer av såväl muskel- som tankearbete. Frågan är vad det ligger för speciellt och märkvärdigt i det. Det är endast en fråga om teknisk utveckling som inte på något genomgripande sätt skiljer sig från vad vi genomlevt och genomlever.

Delin upplever det emellertid så att cybernetiken innebär något genomgripande nytt — något som bör läggas till underlag för en rad omprövningar. Åtminstone är det ett intryck som hans uppsats efterlämnar. Han vill något — emfatiskt, välskrivet och med en myckenhet av patos. Jag har bara inte lyckats utläsa vad det är för något nytt han vill som inte redan de flesta politiska tyckare kunnat formulera utifrån någon mindre fantasieggande verklighetsbedömning.

Det är i första hand två teser som Delin velat vidarebefordra. Den första går ut på att begreppet arbete måste omvärderas. I ett samhälle där arbetet inte längre är en lika självklar nödvändighet för produktionen av de nyttigheter vi efterfrågar och där en snabb teknisk utveckling lätt ställer den enskilde individen i en situation, där hans insatser inte längre är efterfrågade, måste kravet på att just arbetet skulle vara en förutsättning för att individen skall få sin andel av det samlade produktionsresultatet framstå som föråldrat. I stället synes Delin eftersträva ett mänskligare samhälle inriktat på att ge den enskilde ökade möjligheter att utveckla sina personliga intressen och anlag. Vad är detta annat än en allmänt accepterad filosofi? Man behöver inte nödvändigtvis måla bakgrunden av det mest extrema överflödssamhälle för att kunna resa krav på ökade offentliga insatser till stöd åt dem som kommer på sidan om den ekonomiska standardstegringen, vuxenutbildning och allt annat som kan komma att krävas för att göra det framtida samhället mera tilltalande.

Den andra tesen, som återkommer i flera av bokens övriga uppsatser, är att den tekniska utvecklingen bör påskyndas och underlättas. Mer självfinansiering och kapitalresurser till företagen som genom sin forskning och sin marknadsföring svarar för en så stor del av utvecklingen, heter Delins recept. När det gäller statliga utvecklingsbolag och investeringsfonder bör man dock enligt författaren betänka hur lätt dessa kan byråkratiseras och stanna i sin utveckling.

Även om alltså inte Delin kommer särskilt långt vad slutsatserna beträffar fyller hans uppsats en viktig funktion i den samlade bild som boken ger. Den låter oss ana med vilken enorm hastighet den tekniska utvecklingen håller på att förändra levnadsbetingelserna i den industrialiserade delen av världen. Den kan kanske också ge en antydning om att den stabila bild av industristrukturen som Bengt Rydén påvisat för 60-talets första hälft inte nödvändigtvis behöver vara något bestående. Är det så att datatekniken

— och andra genomgripande innovationer — håller på att helt förändra produktionsbetingelserna inom flera industribranscher så att det rationella företaget skall se ut på ett helt annat sätt än vad dagens företag gör? I så fall har vi självklart att se fram mot förändringar i industrins yttre struktur som överträffar vad vi hittills genomlevat. Tills nu har ju utvecklingen inte varit snabbare än att företagen normalt på det inre planet kunnat möta förändringens krav. Men när den tekniska utvecklingen accelererar är det inte längre klart att företagen som institutioner blir samma stabila företeelser som vi vant oss vid.

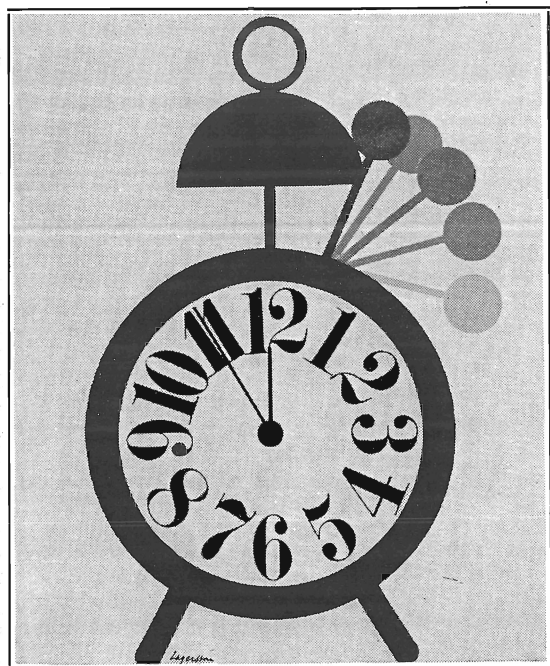
Träffande nog är en av uppsatsernas titel "Är företagen ett hinder för utvecklingen". *Gunnar Ehrlemark* spekulerar under denna rubrik bl a över om inte just storföretagens ökande betydelse är ett sätt att skapa system som är självreglerande i den meningen att de såväl besitter motståndskraft mot en föränderlig omvärlds påtryckningar samtidigt som de har en viss, inre flexibilitet när det gäller att anpassa sig till för-

nyade förhållanden. Tanken skulle således vara att "växande motståndskraftiga dominanter kapslar in omställningsproblemen".

Framtidsforskningens visioner om vad den tekniska, kommersiella, kulturella utvecklingen kan komma att medföra är en nyttig bakgrund till bokens uppsatser. Huvudparten av dessa handlar om företaget och vad som kommer att krävas av företaget i en ny värld med snabbare förändringar och högre ställda krav på marknadsföring, produktförnyelse och allmän anpassningsförmåga.

Det är inte en oreserverat sympatisk bild av företagets roll som här målas. Snarast verkar det som om författarna inbördes tävlat om att visa sig som konsekventa förespråkare för någon modern företagsfilosofi, som inte skyr några medel när det gäller att uppnå lönsamhet och framgång för det enskilda företaget. Huvudsaken att det går undan. Den som inte passar för någon roll eller som inte längre förmår göra rätt för sin lön skall skuffas undan, osv. Det finns en beundran för det amerikanska. Man ser som något påtagligt ett "management gap" och ett "marketing gap" vilket det är den svenska företagsamhetens uppgift att fylla. Ingen betänker möjligheten av att den företagsfilosofi som finns i Amerika skulle kunna passa mycket dåligt under svenska förhållanden, skärpa motsättningar och kanske bidra till att göra samhället mindre funktionsdugligt. Antagligen behövs det ett inte oväsentligt socialt ansvarskännande också från företagets sida om den fria företagsamheten skall framstå som socialt acceptabel i ett land som Sverige och antagligen också om man ser till Europa mera generellt. Våra traditioner lägger restriktioner på företagets frihet på ett helt annat sätt än vad som är fallet i u s a.

En sista strukturell omvälvning skall här uppmärksammas. Det är *Erik Elinder* som behandlar konsekvenserna av den snabba ökning av antalet akademiker vi nu står inför. Under en tioårsperiod har antalet nybörjare vid universitet och högskolor ungefär femdubblats med stark

tonvikt på ökningen under de senaste åren. En sådan ökning kumulerar relativt snart i en utbildningsstruktur på arbetskraften som radikalt skiljer sig från den vi vant oss vid. Frågan är var och hur denna starkt ökade tillgång på akademiker kommer att sugas upp i arbetslivet och vilken roll de kommer att spela för den fortsatta samhällsutvecklingen.

Svaret härpå blir: det kan inte som hittills huvudsakligen ske inom den offentliga sektorn utan måste till stor del ske inom näringslivet. Näringslivet står å andra sidan helt oförberett på en akademikerinvasion av den omfattning det här blir fråga om, samtidigt som den utbildning som ges vid framför allt universiteten är föga anpassad till näringslivets behov utan håller fast vid ett utbildningsmönster anpassat till den offentliga sektorns behov. Vad det här måste bli fråga om är relativt genomgripande förändringar i såväl vad som skall betraktas som naturliga akademikeryrken som i näringslivets attityd till den längre utbildade arbetskraften.

Erik Elinder anlägger en förhållandevis positiv syn på denna utveckling; inte minst är han angelägen att framhålla de stora vinster som står att vinna för näringslivet genom att bli mer kunskapsintensivt. Bristen på kunskap är ofta det allvarligaste hindret för företagens utveckling. De små och medelstora företagen är en jättearbetsmarknad för akademisk arbetskraft, framhåller han. Men för att denna stora anstormning av kvalificerad arbetskraft skall kunna utnyttjas måste en satsning ske också på toppen — av företagsledningen. Detta är ett tema som utvecklas i flera av bokens uppsatser. Först genom kvalificerade forskare, marknadsexperter, företagsledare av olika typer och andra högkvalificerade experter har vi möjligheter att bereda sysselsättning åt den breda tillgången på akademiskt fotfolk.

Jan Bröms